

Σύγχρονες όψεις του σχολικού εκφοβισμού (bullying) και εκπαιδευτικές παρεμβάσεις πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης

Αλεξάνδρα Κ. Γκουλιάμα
Εκπ/κός ΠΕ-02, Μ.Α, Ph.D
Ειδική Σύμβουλος Παιδείας Περιφέρειας Αν. Μακεδονίας & Θράκης

Δ.Δ.Ε Δ', Γ', Α' Αθήνας, 25/2/2022

- Το υλικό για το παρόν ppt βασίστηκε κυρίως στο: Παναγιωτάκη, Μ. (2009). Εφηβεία και Βία: Όψεις του σχολικού εκφοβισμού (bullying) και δυναμική της εκπαιδευτικής παρέμβασης. Στα Πρακτικά Ημερίδας Επιμόρφωσης του Πανελληνίου Συλλόγου Καθηγητών Γαλλικής Γλώσσας. 31 Οκτωβρίου 2009 (σε. 8-23). Εκδόσεις: Κέντρο Ερευνών του Πανεπιστημίου Πειραιώς. <https://symvstathmos.wordpress.com/>
- Το υλικό σχετικά με την ομιλία και τις απαντήσεις στα ερωτήματα των εκπαιδευτικών βασίστηκε στις εξής πηγές, ενδεικτικά:
- Αθανasiάδου, Χ. & Ψάλτη, Α. (2011). Γνώσεις και απόψεις των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τον εκφοβισμό στο σχολείο. Hellenic Journal of Psychology, том.8 τευχ.1, σελ.66-95, στο: https://pseve.org/wp-content/uploads/2018/03/Volume08_Issue1_Athanasiadex.pdf
- Fox, B. , Farrington, D. & Ttofi, M. (2012). Successful Bullying Prevention Programs: Influence of Research Design, Implementation Features, and Program Components. International Journal of Conflict and Violence. 6. https://www.researchgate.net/publication/277159061_Successful_Bullying_Prevention_Programs_Influence_of_Research_Design_Implementation_Features_and_Program_Components
- Καραβόλτσιου, Α., (2013) Σχολικός εκφοβισμός, Συνοπτικό εγχειρίδιο αντιμετώπισης Σχολικού Εκφοβισμού εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπ/σης , στο: https://blogs.sch.gr/.../2013/02/σχολικος_ekfovismos.pdf
- ΕΠΤΑΠΥΥ (2019), Όψεις του σχολικού εκφοβισμού ΚΜΨΥ ΒΑ Κυκλάδων ΕΠΤΑΨΥ στο: <https://www.epapsy.gr/.../6-11-2019-orpseis-toy-scholikoy.../>
- Κουρκούτας, Η. Ε. (2008). Θυματοποίηση στην παιδική ηλικία: ολιστικές παρεμβάσεις για την ένταξη στο πλαίσιο του σχολείου των παιδιών-θυμάτων βίας και κοινωνικού αποκλεισμού. Στο Η. Ε. Κουρκούτας & J. P. Chartier (επιμ.), Παιδιά και έφηβοι με ψυχοκοινωνικές και μαθησιακές διαταραχές. Στρατηγικές παρέμβασης (2^η έκδ.). Αθήνα: Τόπος (σ. 303-341).
- Κεντρική Επιστημονική Επιτροπή του ΥΠΠΑΙΘ - εκπαιδευτικό υλικό για εκπαιδευτικούς (2015), στο: <http://stop-bullying.sch.gr/ekpaideutikoi> & https://mazigiatorpaiddi.gr/.../atta.../93/bullying_310815.pdf

Ορίζοντας την Επιθετικότητα

- αφορά μια πράξη κατά την οποία κάποιος (επιβολή βούλησης)
- πληγώνει από πρόθεση κάποιον άλλον
- και προκαλεί ζημιά ή βλάβη, ή απειλή εκφοβισμού, κακομεταχείρισης ή κακοποίησης (αρνητικές συνέπειες)

ΕΙΔΗ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

- η συντελεστική επιθετικότητα (βία για την απόκτηση επιθυμητών αγαθών)
- η εχθρική (με στόχο την πρόκληση πόνου)
- η επιθετικότητα σχέσεων (με στόχο τον κοινωνικό εξοστρακισμό)

Μορφές Ενδοσχολικής Επιθετικής Συμπεριφοράς

	Άμεση	Έμμεση
Μη - Λεκτική	Χτυπήματα, κλοτσιές, σπρώξιμο, κλείδωμα στην τάξη ή στην τουαλέτα από ένα ή περισσότερα παιδιά	Κλοπή χρημάτων, εργασιών, κρύψιμο σχολικής τσάντας, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων, συστηματική αποφυγή/αδιαφορία
Λεκτική	Βρισιές, προσβολές, κοροϊδευτικά ή ρατσιστικά σχόλια, βεξουαλικά υπονοούμενα	Διάδοση ψεμάτων ή φημών με στόχο τον διασυρμό και την απομόνωση, επιδεικτική αγνόηση, cyber bullying

Επιθετικότητα και φύλο

Η επιθετικότητα συνδέεται άμεσα με κοινωνικά κατασκευασμένες ταυτότητες των δύο φύλων. Σε έρευνα των Δεληγιάννη-Κουϊμτζή & Σακκά (2005), η επιθετικότητα στα αγόρια ερμηνεύθηκε, από μαθητές και μαθήτριες,

- ως φύση («ο άντρας το έχει μέσα του»),
- ως αποτέλεσμα μάθησης («είναι μαθημένοι έτσι») και
- ως αποτέλεσμα κοινωνικών συνθηκών («είναι σε μια παρέα... και πάνε να κάνουνε μαγκιά») – *peer pressure*

Ορίζοντας τον σχολικό εκφοβισμό (συστηματική κατάχρηση δύναμης)

Συμπεριλαμβάνει τα στοιχεία της επιθετικότητας, δηλαδή:

- Την επιβολή δύναμης
- Την πρόθεση
- Τις αρνητικές ενέργειες

Και επιπλέον ενέχει το στοιχείο

- της επανάληψης
- της σταθερότητας των ρόλων
- της ασυμμετρίας δύναμης
- και της συλλογικότητας (by standers)

Τί δεν είναι εκφοβισμός

- Το πείραγμα το οποίο βρίσκει απάντηση
- Η πλάκα κατά την οποία γελούν και οι δύο πλευρές
- Η αρνητική ενέργεια που δεν γίνεται αντιληπτή ως τέτοια
- Η σύγκρουση που δεν έχει επαναληπτικότητα
- Η βλάβη που δεν περιέχει το στοιχείο της προθετικότητας
- Οι συμπλοκές που δεν ξεπερνούν το ηλικιακό όριο των 9-10 χρόνων περίπου
- Η βία ως αμυντική πράξη

Το προφίλ του δράστη, του «νταή»

- απολαμβάνουν την επίδειξη δύναμης προς τα θύματα
- αποτυγχάνουν στην εκδήλωση ενσυναίσθησης (πέρασμα στην παραβατικότητα)
- εξωστρεφείς / δημοφιλείς
- αυταρχικοί και παρορμητικοί
- απολαμβάνουν τη δημόσια διαμάχη ώστε να αυτοεπιβεβαιωθούν και να επιβληθούν στους άλλους

- ανήσυχοι, ανασφαλείς,
- δίχως ιδιαίτερα καλές σχολικές επιδόσεις κατά κανόνα (δεν ισχύει πάντα)

Το προφίλ του «θύματος»

- μαθητές που δεν είναι επιθετικοί
- αγχώδεις
- ανασφαλείς
- με χαμηλή αυτοεκτίμηση
- μοναχικοί / εσωστρεφείς
- μη δημοφιλείς
- έλλειψη δυναμισμού

Το οικογενειακό πλαίσιο των μαθητών

Στον ρόλο του θύματος

- προέρχονται από οικογένειες που εξουσιάζουν χρησιμοποιώντας πειθαρχικές μορφές με υψηλά επίπεδα εχθρότητας και απόρριψης
- φαίνεται να έχουν επισφαλείς και δυσάρεστες σχέσεις με άλλα οικογενειακά μέλη (siblings' bullying)

Στον ρόλο του δράστη

- οι γονείς τους διδάσκουν από μικρές ηλικίες να αντιγυρίζουν τα χτυπήματα των συνομηλίκων τους
- αδιαφορούν και αποτυγχάνουν να ελέγξουν την επιθετική συμπεριφορά του παιδιού τους

- μοιράζονται προβλήματα στο σπίτι και στο σχολείο
- τείνουν να προέρχονται από οικογένειες όπου η σκληρή πειθαρχία και η καταχρηστική συμπεριφορά αποτελούν γονικές πρακτικές
 - ενδέχεται να έχουν γονείς με υπερπροστατευτική στάση απέναντί τους
 - δεν προσλαμβάνουν μια θετική –προς αυτά– γονική στάση
- βιώνουν απόρριψη, έχουν αδύναμη επίβλεψη και ελλιπή συνύπαρξη με τους γονείς
 - δεν αντιλαμβάνονται ότι οι γονείς τους θέτουν όρια σεβόμενοι τις ανάγκες τους

Οι παρατηρητές (by-standers)

- είναι οι «θεατές» σε ένα περιστατικό εκφοβισμού
- διαμορφώνουν με τη στάση τους την κατάσταση
- μοιάζουν να έχουν ρόλο παθητικό (δίνουν το στίγμα της σιωπηλής έγκρισης - onlookers)
- ως «δυναμικός συντονιστής της συμπεριφοράς» (overtlookers)

Οι επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού

Στον ρόλο του θύματος	Στον ρόλο του δράστη
<ul style="list-style-type: none">• αυξημένος αριθμός απουσιών• φτωχές φιλικές σχέσεις• συναισθηματικές δυσκολίες• αίσθημα μοναξιάς• χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση• αυτοκτονικός ιδεασμός	<ul style="list-style-type: none">• έλλειμμα σε κοινωνικές δεξιότητες• αυξημένη συχνότητα ψυχ. διαταραχών• υψηλή αυτοεκτίμηση• ενίοτε και χαμηλή αυτοεκτίμηση• αυξημένα επίπεδα σχολικού στρες• άγχος
<ul style="list-style-type: none">• ψυχοσωματικά συμπτώματα• χαμηλή αυτοεκτίμηση• τάση αποφυγής του σχολείου• έλλειμμα σε κοινωνικές δεξιότητες	<ul style="list-style-type: none">• κατάθλιψη• μελλοντική παραβατική συμπεριφορά• κατανάλωση αλκοόλ

Οι Έλληνες εκπαιδευτικοί...
(έρευνα Αθανασιάδου & Ψάλτη, 2011).

- Αναγνωρίζουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, αλλά το υποεκτιμούν,
- υιοθετούν μια παθητική στάση ή λαμβάνουν πολύ περιορισμένα μέτρα που λειτουργούν «πυροσβεστικά»,
- εκφράζουν πολλές αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεών τους,
- δε θεωρούν τους εαυτούς τους κατάλληλα εκπαιδευμένους, ούτε πιστεύουν ότι έχουν την αναγκαία στήριξη από συναδέλφους, γονείς και ειδικούς.
- Ωστόσο, θεωρούν προσωπική τους ευθύνη την αντιμετώπιση και πρόληψη του εκφοβισμού, μόνον όμως στο χώρο του σχολείου, καθώς υποστηρίζουν πως τη μεγαλύτερη ευθύνη τη φέρει η οικογένεια

Η παιδαγωγική παρέμβαση ⁽¹⁾

- Η κατασταλτική αντιμετώπιση έχει αμφίβολα αποτελέσματα και επιβάλλεται μόνο όταν έχουν αποτύχει άλλα μέσα
- Στόχος της παρέμβασης: η μείωση των παραγόντων που συμβάλλουν στην ανάπτυξη, ενδυνάμωση και διατήρηση της βίας
- η εκμάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων (ενσυναίσθησης)
- έμφαση στα συναισθήματα των θυμάτων

Η παιδαγωγική παρέμβαση ⁽²⁾

Διαμόρφωση περιβάλλοντος με βάση τις εξής εκπαιδευτικές αρχές:

- δεν προκαλούμε τη βία
- σταματούμε εξ αρχής την ένταση
- επιβάλλουμε ποινή (ως επανόρθωση) με μέτρο, σαφήνεια και σταθερότητα
- παρέχουμε ασφάλεια
- καθιερώνουμε ανοιχτές συζητήσεις
- εκπαιδεύουμε τους μαθητές στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων
- στοχεύουμε σε βασική και διαρκή κατάρτιση των εκπαιδευτικών

Η παιδαγωγική παρέμβαση ⁽³⁾

Τα προγράμματα πρωτογενούς πρόληψης

- Βάσει των αρχών της συναισθηματικής νοημοσύνης και της βιωματικής προσέγγισης (βιωματικά εργαστήρια)
- Τεχνικές: εκπαιδευτικό δράμα και το παιχνίδι ρόλων.
- το παιχνίδι ρόλων χρησιμοποιείται για να βοηθήσει τους μαθητές να επιλύσουν συγκρούσεις και, κυρίως, να μπουν σε έναν άλλο ρόλο· να νιώσουν τα βιώματα του άλλου, να κατανοήσουν τα συναισθήματά του, να ριζώσει μέσα τους η ενσυναίσθηση.
- Το εκπαιδευτικό δράμα επίσης, ως ολοκληρωμένη πρόταση βιωματικής μάθησης, προωθεί την αυτοέκφραση, ενισχύει την αυτοπεποίθηση, επαυξάνει τη δημιουργικότητα και ενθαρρύνει την συνεργασία.

Γιατί δίνεται τόση έμφαση στη συστηματική συναισθηματική αγωγή...

Η έρευνα των Ttofi και Farrington εντόπισε 30 διαφορετικούς τύπους δράσεων κατά του σχολικού εκφοβισμού παγκοσμίως (2011). Έχει αποδειχθεί ότι τα παιδιά που εκπαιδεύονται σε προγράμματα πρόληψης με στόχο τη συναισθηματική νοημοσύνη έχουν:

- Καλύτερη ψυχική υγεία
- Καλύτερες σχολικές επιδόσεις
- ~~Ποιοτικές και σταθερότερες φιλίες~~
- Μικρότερη παρεκτροπή σε βίαιη συμπεριφορά
- Αυτοεκτίμηση
- Κοινωνικές δεξιότητες

Πρόγραμμα Πρόληψης του Dan Olweus

Τριεπίπεδη εφαρμογή – γονείς / μαθητές / διδακτικό και διοικητικό προσωπικό

α) Σχολείο: έρευνα για τη διαπίστωση της κατάστασης στο σχολείο – αύξηση επιτήρησης – σχολικές συνελεύσεις

β) Τάξη : συνομολόγηση κανόνων, συζήτηση με μαθητές, role play

γ) Ατομικά: συνεννόηση με την οικογένεια, μεσολάβηση μεταξύ των εμπλεκομένων

Άλλα προγράμματα:

- *No Blame Approach* και *Participant Role Approach* : ενισχύονται τα θετικά πρότυπα, ατροφεί και υπο φωτίζεται το βίαιο μοντέλο. Τα παιδιά δεν έχουν έτσι λόγο να υιοθετήσουν τη βίαιη συμπεριφορά. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στο «θύμα» (σχεσιοδυναμική προσέγγιση και ενσυναίσθηση).
- *Skills for Life* / Πρόγραμμα για τη Βελτίωση της Κοινωνικής αυτό-επίγνωσης και επίλυσης Κοινωνικών Προβλημάτων (Elias & Clabby, 1989) / Πρόγραμμα Δημιουργικής Λύσης των Διαφωνιών της Linda Lantieri (Brown, Roderick, Lantieri & Aber, 2004), που στοχεύει στη δημιουργική λύση των διαφωνιών των μαθητών/τριών : προσωπική αποδοχή και αυτοεκτίμηση, καλύτερη προσαρμογή στις αλλαγές της ήβης, ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων

Άλλα προγράμματα (στο Δημοτικό):

- Πρόγραμμα *Ελέγχου των Συγκρούσεων*: στηρίζεται στη μάθηση μέσω παρατήρησης και μίμησης, όπου ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως «μοντέλο» στην αποφυγή της τιμωρίας, την προώθηση της γενίκευσης και το παιχνίδι ρόλων. Στην ιστοσελίδα: <http://crete.academia.edu/SofiaTriliva/Books/1161815/>
- Πρόγραμμα *Steps to Respect* (Αγγλία, Νορβηγία): στηρίζεται στον δημιουργικό αυθορμητισμό των εκπαιδευτικών και τους εκπαιδεύει ώστε :
 - ✓ να θέτουν ξεκάθαρους κανόνες για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού.
 - ✓ να αντιδρούν με ευαισθησία και συνέπεια απέναντι στο φαινόμενο του εκφοβισμού
 - ✓ να υποστηρίζουν την κοινωνικά υπεύθυνη συμπεριφορά των μαθητών
 - ✓ να ενισχύουν την επιτήρησή τους στην αυλή
 - ✓ να εμπλέκουν ενεργά και τους γονείς στην επίλυση του προβλήματος

Τρεις παρεμβάσεις για τη μείωση του εκφοβισμού στα σχολεία

<https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/latest/practices/bullying-in-schools.htm>

- *KiVa* (πρόγραμμα για μαθητές ως τα 13. Εστιάζει στους παρατηρητές. 98% επιτυχία)
- *Enable* (πρόγραμμα για μαθητές 11-14, προσωπικό και γονείς. https://www.youth-life.gr/documents/enable/Educational-Material-Enable_p130.pdf)
- *From Peer to Peer* (Σχολική Διαμεσολάβηση, ηλικίες 15-18, πρόγραμμα βασισμένο στη συνεργασία σχολείου-κοινότητας)

Α. Εκπαίδευση των μαθητών να παρεμβαίνουν,
υποστηρίζοντας το θύμα και λειτουργώντας ως «συντελεστές
πρόληψης»

Ένα σχέδιο του προγράμματος:

1. Εισαγωγή του όρου «εκφοβισμός» (brainstorming τεχνική και καταγραφή των ορισμών που θα δώσουν τα παιδιά)
2. Ενημέρωση για τις επιπτώσεις του εκφοβισμού και για την αναγκαιότητα πρόληψής του – Συνομολόγηση κανόνων συμπεριφοράς
3. Διάκριση των εννοιών «κάρφωμα» και «πληροφόρηση» - μείωση του άγχους των μαρτύρων
4. Ενθάρρυνση των μαθητών να υπενθυμίζουν στους παραπτωματίες τον κανόνα
5. Καταγραφή των προτάσεων παρέμβασης στους τοίχους της σχολικής αίθουσας

Β. Δημιουργία δεσμών φροντίδας για την προστασία των θυμάτων (Wright, 2003)

1. θεσμοθέτηση του «καλωσορίσματος» των νέων μαθητών
2. ομαδοποίηση της τάξης – ορισμός του πρεβευτή της ομάδας
3. συνεργασία των μεγαλύτερων με τους μικρότερους μαθητές

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ:

Όλα τα προγράμματα στοχεύουν στην εμπιστοσύνη, την ενσυναίσθηση, την ευαισθησία, την ικανότητα έκφρασης, την αυτοπεποίθηση, στη συνεργασία

Παρέμβαση σε γονείς

- Σύμφωνη με την οικοσυστημική προσέγγιση που εμπεριέχει την οικογένεια, τη σχολική τάξη, την κοινότητα, τους συνομηλίκους
- Οι γονείς επιλέγουν, γνωρίζουν, σχεδιάζουν και ελέγχουν το περιβάλλον των παιδιών τους.
- Είναι οι σημαντικοί ενήλικες
- Πρέπει να χρησιμοποιούν τις δεξιότητές τους σε σχέση με τα παιδιά, να μάθουν να ακούν και να εκπαιδεύτουν σε κοινωνικές δεξιότητες ενεργητικής ακρόασης (σχολές γονέων)
- Έτσι υιοθετούν την προοπτική των παιδιών τους συναισθηματικά και γνωστικά διατηρώντας παράλληλα τους ενήλικους προανατολισμούς.

Επιλογικά...

- Το bullying έχει σύνθετη φύση λόγω των πολλών αιτιωδών ανθρώπινων χαρακτηριστικών
- Ενδοσχολικοί και εξωσχολικοί παράγοντες συνδιαλέγονται στην εμφάνιση, αλλά και στην αντιμετώπισή του
- Η επιθετική συμπεριφορά στο σχολείο αντιμετωπίζεται με παρεμβάσεις ολιστικές που στοχεύουν στη συναισθηματική ανάπτυξη
- Το φαινόμενο είναι σημαντικό, γιατί έχει βαρύτερες επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική και συναισθηματική κατάσταση των παιδιών.

Σας ευχαριστώ

θερμά

για την προβοχή σας!...

Αλεξάνδρα Κ. Γκουλιάμα

Εκπ/κός ΠΕ-02, Μ.Α, Ph.D

Ειδική Σύμβουλος Παιδείας Περιφέρειας Αν. Μακεδονίας & Θράκης